

Een web van empathie

LORI GRUEN

Een web van empathie

*Een alternatieve ethiek voor onze relaties met
dieren*

In vertaling van
HESTER EYMERS

NOORDBOEK
DIERENRECHTENBIBLIOTHEEK

Deze uitgave kwam mede tot stand met steun van GAIA

© 2025 Lori Gruen | uitgeverij Noordboek

Oorspronkelijke titel: *Entangled Empathy. An Alternative Ethic for Our Relationships with Animals*

© 2015/2021 Lori Gruen, published by Lantern Publishing & Media, Woodstock, NY, USA

Vertaling: Hester Eymers

Omslagontwerp: René van der Vooren

Boekverzorging: Pre Press Media Groep, Leerdam

ISBN 978 94 6471 237 7

NUR 730

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, Hellingbaas 1, 8401 JH Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

De uitgeverij stelt alles in het werk om op milieuvriendelijke en duurzame wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (fsc) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

Inhoud

Woord vooraf – Marc Bekoff	7
Voorwoord – Amy Fultz en Cathy Willis Spraez	11
Inleiding	17
1 Op zoek naar een alternatieve ethiek	21
2 Wat is empathie?	57
3 Verbondenheid	81
4 Empathie verbeteren	103
Nawoord – patrice jones	119
Dankwoord	127
Nawoord bij de Nederlandse uitgave	131
Noten	139
Over de auteur	147

Woord vooraf – Marc Bekoff

De meeste discussies over onze relaties met andere dieren richten zich op 'rechten' of 'welzijn'. Maar ik denk liever in bredere termen, over 'leven met compassie'. Nu we bezig zijn de leefomgeving van miljarden niet-menselijke dieren te vernietigen en hen dwingen tot nauw, dikwijls dodelijk contact met mensen die op hun beurt hun rechten evenmin erkend zien, is het tijd de groeiende conflicten die zullen leiden tot de ondergang van onze planeet en al haar bewoners adequater aan te pakken.

Lori Gruens boek *Een web van empathie* biedt een nieuwe manier van denken over onze ethische plicht om dieren te beschermen. Met veel passie en gevoel gaat Gruen in op de manieren waarop empathie ons kan helpen conflicten op te lossen tussen mensen onderling en tussen mensen en andere dieren, om zo het destructieve tij te keren.

Als wetenschapper die duizenden uren heeft besteed aan het observeren van dieren, heb ik ervaren dat empathie een belangrijk hulpmiddel is bij mijn werk. Maar wetenschappers wordt geleerd om zich niet in te leven, maar juist afstandelijk en 'objectief' te blijven bij het observeren van dieren. Het geven van namen aan dieren en ze als persoonlijkheden beschouwen werd afgekeurd, omdat het 'te antropomorf' en onwetenschappelijk zou zijn. Maar daar heeft de wetenschap het toch bij het verkeerde eind. Ik zou veel verschillende gedragspatronen niet begrepen hebben als ik me niet had ingeleefd in de dieren die ik bestudeerde. Empathie vormt de basis om te bepalen welke vragen je moet stellen en hoe je de antwoorden daarop zou kunnen vinden.

En empathie is niet alleen een noodzakelijk perspectief voor wie wetenschappelijk onderzoek doet. Het is een vorm van begrip die evolutionair heel diepgeworteld is. De neurowetenschapper Jean Decety concludeerde onlangs: 'Er zijn sterke bewijzen dat aan empathie een diepe evolutionaire, biochemische en neurologische basis ten grondslag ligt. Zelfs de meer complexe vormen van empathie bij mensen gaan terug op meer basale vormen en zijn verbonden met kernmechanismen die in verband worden gebracht met affectieve communicatie, sociale gehechtheid en ouderlijke zorg.'¹

Empathie is iets wat we delen met andere dieren, die geen wetenschap bedrijven zoals wij dat doen. Uit onderzoek blijkt dat ook niet-menselijke primaten, honden, muizen, ratten, olifanten en kippen empathisch gedrag vertonen. En dat zou geen verrassing moeten zijn als je bedenkt welke rol empathie speelt bij allerlei vormen van sociale samenwerking. Ik zou niet weten hoe ik spelvormen waarbij individuen samenwerken om een spel eerlijk te laten verlopen zou moeten verklaren zonder een beroep te doen op empathie.

In de langlopende onderzoeken naar sociale spelvormen bij gedomesticeerde honden en wilde hondachtigen kwam ik erachter dat spelen niet alleen leuk is, maar ook een serieuze aangelegenheid. Wanneer hondachtigen en andere dieren spelen, kunnen ze hun tanden soms behoorlijk stevig in hun speelkameraadje zetten, daarnaast klimmen ze geregeld op en over elkaar heen en delen ze fikse klappen uit; gedrag dat gemakkelijk verkeerd geïnterpreteerd kan worden. Het is dus belangrijk dat ze duidelijk communiceren wat ze willen en wat ze verwachten. Dieren die spelen

I. 'The Neuroevolution of Empathy', in: *Annals of the New York Academy of Science*, augustus 2011; 1231: 35-45.

zijn constant bezig om de regels van het spel onder de knie te krijgen en proberen duidelijk te maken dat wat ze doen een spelletje is en dat ze niet vals willen spelen. Ze verfijnen al doende hun speltactiek door goed op het gedrag van de andere dieren te letten en alert te zijn op overtredingen van de afgesproken regels. De vier grondregels die onder spelende dieren altijd gelden zijn: altijd eerst vragen, eerlijk zijn, je aan de regels houden en het toegeven als je fout zit. Wanneer de regels overtreden worden en er vals gespeeld wordt, is er geen sprake meer van een spelletje. Jonge prairiewolven die niet eerlijk spelen worden bijvoorbeeld door de groep buitengesloten en lopen een grotere kans om te sterven dan degenen die in het gezelschap leven van familieleden en speelkameraadjes.

Empathie stelt individuen in staat om sociale relaties aan te gaan en die relaties vorm te geven en in stand te houden. Niet-menselijke dieren vormen, net als mensen, complexe netwerken van relaties en leven volgens regels die voor een stabiele sociale omgeving zorgen. Zonder empathie zouden we niet in staat zijn onze weg te vinden in de sociale wereld die ons omgeeft. Veel menselijke problemen zouden vermeden of opgelost kunnen worden wanneer we in staat zouden zijn tot meer betrokkenheid bij en empathie met de ander en de rest van de natuur.

Precies daarbij wil *Een web van empathie* ons de weg wijzen en ik hoop dat dit boek het brede lezerspubliek krijgt dat het verdient. Want meer aandacht voor empathie is precies wat nodig is om van de wereld een betere plek te maken voor alle dieren, zowel menselijke als niet-menselijke.

Marc Bekoff is de auteur van *Rewilding Our Hearts: Building Pathways of Compassion and Coexistence* (Novato, Californië: New World Library, 2014). Hij woont in Boulder, Colorado.

Voorwoord –

Amy Fultz en Cathy Willis Spraetz

Slechts weinigen van ons nemen de tijd om na te denken over empathie: wat het eigenlijk is, wanneer het belangrijk is, wat het ons kan leren. In dit boek onderzoekt Lori Gruen de verschillende manieren waarop empathie werkt in de relaties die ons met elkaar en met andere dieren verbinden.

Ons werk bij Chimp Haven, een opvangcentrum voor chimpansees die zijn gebruikt voor biomedisch onderzoek, afkomstig zijn uit de entertainmentindustrie of verhandeld werden als exotisch huisdier, biedt veel mogelijkheden om empathie te ervaren – niet alleen tussen chimpansees onderling, maar ook tussen chimpansees en mensen.

Bij Chimp Haven staat de zorg voor de chimpansees centraal en proberen we hun fysieke en psychologische behoeften zo goed mogelijk te vervullen. Om dat te doen moeten we begrijpen hoe chimpansees leven, zowel in het wild als in gevangenschap. Om te snappen wat een chimpansee duidelijk wil maken, of waarom een chimpansee zich op een bepaalde manier gedraagt, is het soms nodig dat we denken vanuit het perspectief van de chimpansee en ons afvragen wat we ‘in zijn plaats’ zouden willen of doen.

De chimpansee Kidd kwam bij Chimp Haven na gebruik te zijn in biomedisch onderzoek. Toen hij ongeveer zes maanden bij ons was begon hij tekenen van stress en afwijkend gedrag te vertonen, waarbij hij krijste en op zijn eigen tenen en handen kauwde. Op een gegeven moment realiseerden we ons dat Kidd dat gedrag vertoonde wanneer

de tuinslang die gebruikt werd om het chimpanseeverblijf schoon te maken bij hem in de buurt kwam. Wanneer er binnen wordt schoongemaakt, worden de chimpansees naar een andere ruimte verhuisd of, als het weer het toelaat, gaan ze naar buiten, maar soms komen we toch met zo'n slang bij ze in de buurt. We vroegen ons af waarom Kidd daar zoveel stress van kreeg.

We verplaatsten ons in hem en met zijn verleden in ons achterhoofd hadden we het antwoord snel gevonden. Bij het onderzoeksinstituut waar Kidd vandaan kwam, werden vroeger de ruimten waarin de dieren verbleven schoongemaakt zonder dat ze naar een andere ruimte verhuisd werden. Dat betekende dat er met een hogedrukspuit water in een klein binnenverblijf werd gespoten om vuil en afval weg te spoelen. Chimpansees houden niet van water en blijven er het liefst ver bij uit de buurt. Sommigen werden agressief wanneer hun verblijf werd schoongespoeld, waarschijnlijk omdat ze bang waren en geen uitweg zagen. Ze waren bang dat ze besproeid zouden worden. Daar zal Kidd ook bang voor geweest zijn. Toen we begrepen waar zijn angst vandaan kwam, gaven we hem extra ruimte, zodat hij meer afstand kon houden van de tuinslang. Daardoor verminderde zijn stress en hield hij op zichzelf te beschadigen.

We zien regelmatig dat een zieke chimpansee wordt geholpen door een bevriende chimpansee of een maatje uit zijn groep, zodat hij toch zijn favoriete eten of snoepje krijgt. We hebben ook chimpansees gezien die zich bewust waren van de beperkingen van een ander individu, zoals in het geval van Betsy, die bejaard is en artritis heeft. Haar vriendin Sheena wacht geduldig op haar wanneer ze, langzaam en weloverwogen, haar weg zoekt vanuit het buitenverblijf naar binnen.

Een treffend voorbeeld van wat wij beschouwen als empathie tussen chimpansees doet zich voor wanneer ver-

weesde chimpansees door anderen worden verzorgd. Toen de vierjarige Tracy haar moeder, Teresa, kwijtraakte aan een degeneratieve aandoening van de wervelkolom, wierp groepsgenoot Suzanna zich al snel op als surrogaatmoeder door haar te dragen, te beschermen en te verzorgen. Daarnaast werden Tracy's groepsgenoten vriendelijker voor haar, ze gaven haar meer aandacht en hielpen haar als dat nodig was.

In het wild leven chimpansees in grote groepen van zowel mannetjes als vrouwtjes van alle leeftijden. Als een groep in gevangenschap levende chimpansees groot genoeg is, ontstaan net als in het wild vaak kleinere subgroepen, waarbij de dieren het grootste deel van hun tijd doorbrengen binnen een kleine groep vrienden, maar ook af en toe deelnemen aan interactie in de grotere groep. Dat zorgt ervoor dat chimpansees in gevangenschap toch een rijk scala aan sociale relaties kunnen onderhouden. Bij Chimp Haven maken we geregeld ruimte voor nieuwe chimpansees door hen te introduceren binnen een bestaande groep, zodat de groep geleidelijk groter wordt en het sociale leven van de chimpansees rijker.

Chimpansees gedragen zich vaak agressief wanneer ze voor het eerst een andere chimpansee ontmoeten. Die agressie is normaal, omdat ze in het wild een territorium hebben om te verdedigen en niet zitten te wachten op vreemde indringers. Onlangs lieten we een paar nieuwe chimpansees kennismaken met Chaka en Ned, twee mannelijke chimpansees met bijzondere behoeften. Beiden hadden ooit hoofdletsel opgelopen, waardoor ze het soms moeilijk vinden om hun weg te vinden in hun omgeving. We waren verrast door de rustige en omzichtige manier waarop de andere chimpansees Chaka en Ned benaderden; blijkbaar begrepen ze dat Chaka en Ned de wereld anders beleefden.

We hebben ook situaties gezien waarin chimpansees empathie tonen voor mensen, en dan met name voor degenen die ze goed kennen. Mannelijke chimpansees vertonen geregeld imponeergedrag, om iedereen te laten zien hoe groot, sterk en machtig ze zijn. Vooral Hamlet, een jong mannetje, laat zich zo gelden, ook richting medewerkers en bezoekers. Een van onze medewerkers, die Hamlet al decennialang kent, moest onlangs met spoed een blindedarmoperatie ondergaan. Op de dag dat ze weer aan het werk ging en bij Hamlet langsging, vertoonde hij geen imponeergedrag, maar bleef hij rustig zitten en wees naar haar buik. Het was duidelijk dat Hamlet wist dat er iets aan de hand was en iets als empathische bezorgdheid voor haar toonde.

We zien ook vaak hoe blij en gelukkig chimpansees zijn als ze oude vrienden weerzien. Toen dr. Gruen een van haar vele bezoeken bracht aan Chimp Haven, liet het jonge vrouwtje Emma dat heel mooi zien door in haar verblijf een boeket 'bloemen' te verzamelen en dat aan Lori te overhandigen, alsof ze wilde zeggen: 'Welkom terug!'

In het verleden werd empathie voelen voor een andere diersoort afgekeurd, vooral onder wetenschappers. In een poging wetenschap objectief te maken, werden wetenschappers aangemoedigd om alleen naar het gedrag van dieren te kijken – dat wat objectief waargenomen en beschreven kon worden – los van de context waarin dat gedrag optrad of de mogelijke redenen ervoor. Zelfs dr. Jane Goodall werd bekritiseerd omdat ze de chimpansees die ze bestudeerde namen gaf, en ook vandaag de dag zijn er nog onderzoekers die vinden dat de dieren met wie ze omgaan geen namen mogen krijgen, omdat dat de objectiviteit van het onderzoek in de weg zou zitten. Het is verbazingwekkend dat dit standpunt nog steeds gehuldigd wordt, terwijl uit onderzoek herhaaldelijk blijkt dat bij veel verschillende diersoorten sprake is van dieren met een individuele per-

soonlijkheid. Dr. Goodall was er juist van overtuigd dat het cruciaal is om je in te leven in andere diersoorten; het vormt een goede basis voor begrip van de ander. Ze probeerde vaak om het gezichtspunt in te nemen van de chimpansees die ze observeerde, en ze merkte ooit op: 'Ik denk dat ik snap waarom die twee zich zo gedragen, want dat is hoe ik mezelf zou gedragen in die omstandigheden', wat haar een aanknopingspunt bood voor verder empirisch onderzoek.

Om een diersoort die psychologisch en sociaal zo complex is als de chimpansee de beste zorg te bieden, moeten we voortdurend onze eigen motieven en reacties in de gaten houden en onze empathische vaardigheden aanscherpen. Die vaardigheden kunnen we verbeteren door aandacht te besteden aan onze eerste ingevingen en reacties, en die te combineren met wat we uit observatie en onderzoek weten van chimpansees. Dat houdt in dat we ons bewust zijn van de omgeving en context van een bepaalde situatie en daarnaast van de specifieke persoonlijkheden en ervaringen van de individuen voor wie we zorgen. En het vraagt van ons dat we ons bewust zijn van onszelf en van de manieren waarop we hetzelfde en verschillend zijn van degenen in wie we ons inleven.

Voor degenen die meer willen weten over het leven en welzijn van andere dieren, biedt *Een web van empathie* de kans om empathie te herkennen en te ervaren bij alles wat we doen.

Amy Fultz is hoofd Gedrag, Onderzoek en Onderwijs en Cathy Willis Spraetz is voorzitter en CEO bij Chimp Haven te Shreveport, Louisiana.